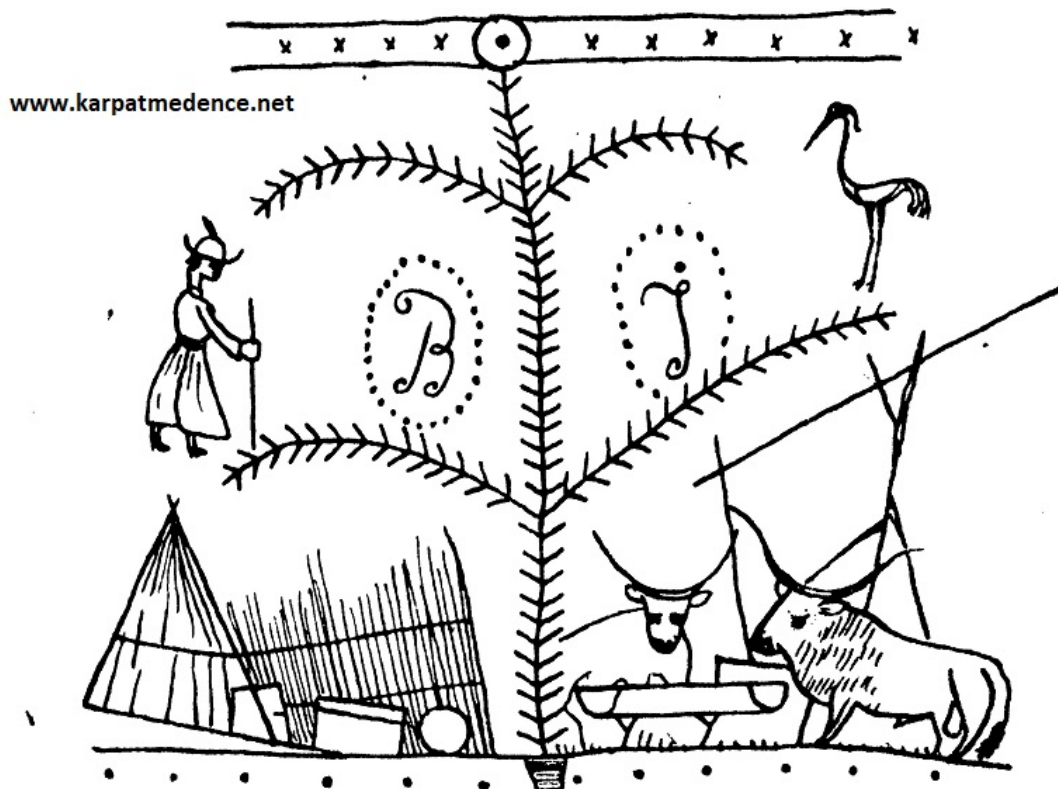

Életfa-ábrázolás a nagykunsági pásztorok díszítőművészetében

Szaru sótartó díszítése. (Szűcs S. gyűjtéséből.)

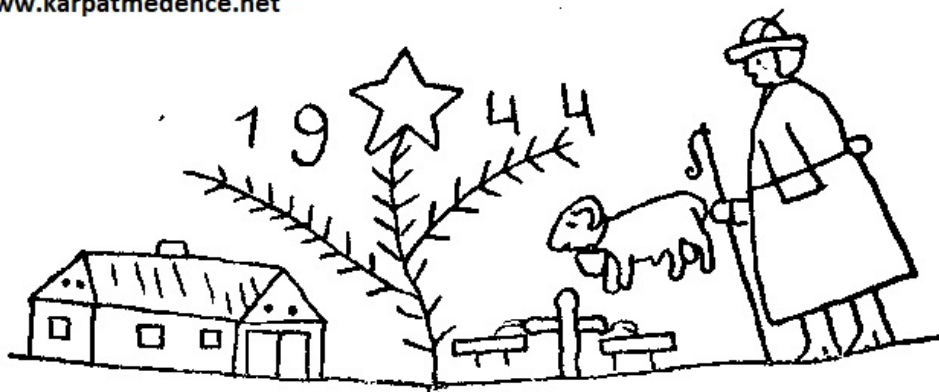
A Nagykunszágon a múlt század 70-es, 80-as éveiben még élt a hagyományos pásztori díszítőművészet. A rátarti bojtár, ha jó ízlése és ügyes keze volt, karikása nyelét fémből és csontból reszelt figurákkal rakta be, szaru sótartóját karcolt ábrázolásokkal ékesítette. Ráérő, unaloműző munka volt ez. Deleléskor elő-elővette és elbabrált rajta, meg mikor a gulya, vagy a ménes, a nyáj szélén magánosan álldogált s nem volt, akivel szót váltson. Az 1. ábrán bemutatott díszítésről mondotta (1942-ben) készítője, a kilencvenedik esztendeje felé járó Balogh Imre volt gulyás, majd kunhegyesi tanyai pásztor: „Talán három esztendeig is elkarcolászgattam legénykoromban, mikor még a karcagi földön bojtárkodtam. Ha eszembe jutott, kézbe vettem. Kedv kellett ehhez, mint a fűtyüléshez, anélkül nem ment. Mikor elkészült, nézegették a többi fattyúk, hogy ők is ilyet csinálnak. Amelyik osztán csikós volt, annak nem kellett a tehén, az ménest karcolt rá, így ment ez. Tanultunk egymástól, az ügyesebbektől, meg az idősebbektől. Engem is csak igazítottak. Rám szólt Lőrincz bátyám, hogy: hosszabb ágát csinálj, hé, — meg: na csak osztán az elejére csináld már a bikát. Szép sótartója volt, én is azért mesterkedtem magamnak”.

Az így készült nagykunsági pásztormunkákon sajátos egy bizonyos díszítőelem gyakori előfordulása. Rozmaring ág, néha lombos gally ez, amely azonban — a díszítés többi elemeihez való viszonylatából kitetszően is — óriási méretű fát jelképez. A nap a hegyén van.

De a kunmadarasi pásztorok közt láttam példát arra, hogy a felső ág fölött oldalt ábrázolják a napot, másik felől a holdat, néhány csillaggal. A művészkedő pásztor aztán e nagy fa alá és ágai közé helyezi el a díszítés többi elemeit: a maga alakját, állatait, kunyhója, karámja, gémeskútja képét, olykor egy-egy vadmadárét, daruét, az őt körülvevő tárgyak figuráit, — vagyis azt, ami az ő foglalkozását, az ő életét szimbolizálja. [1]

Ez a díszítőelem és díszítési mód azáltal nyer különös jelentőséget, hogy régészeti ásatások során napfényre került tárgyakon is előfordul, különböző formában. Így pl. meglepő hasonlatosságot mutat vele egy mokrini (Temes megyei -Mokrin vagy magyar nevén Homokrév nem Temes, hanem Torontál megyéhez tartozott -szerk.) kora-avarkori sírban talált csont tégely díszítése. Ennek középpontjában is egy fa áll, egyik oldalán a nap, másikon a hold képével s körötte különféle állatok rajzai. E sőtartónk díszítésével rokon az a szíjveret is, amelyet a Szolnok megyei Bánhalma mellett feltárt késő avarkori lovas sírban találtak s jelenleg a Damjanich János Múzeum gyűjteményében van, Szolnokon. Fellelhető hasonló ábrázolás a Szovjetunióban élő rokon népeink hagyományos mintára készülő némely kultikus tárgyain, sámán-dobjain is. A tudományos vizsgálat megállapította, hogy ez a díszítőelem az ősi altaji kultúrában (amelyből a magyar népi műveltség is kisarjadzott) az életfát jelképezi, azt a csupán csak hiedelmi elképzelés szerint létező „égbenyúló” fát, amelynek nedve, gyümölcse táplál minden életet. [2]

www.karpatmedence.net

Szaru sőtartó díszítése. (Karcagi Múzeum, lelt. sz.: 53.366.1.)

Persze ez az ősi hiedelem a magyarság tudatából már régesrég kikopott. A tetejetlen vagy éigigérő fát már csak népmeséink emlegetik s babonás hihedelmekben történik rá halványan felismerhető utalás. S e fa ábrája is eredeti jelentéstartalmát veszítve élt tovább, mint amely igen alkalmas egy díszítés tetszetős megszerkesztéséhez, az egyébként széteső díszítőelemek némi egybefogásához.

Az ártéri legelők feltörésével a nagyarányú külterjes állattartás, a híres kunsági rideg pásztorkodás megszűnt s ezzel kapcsolatosan népi művészetünknek ez az ága nagyon sokat

vesztett jelentőségéből. Ma már inkább csak kallódó régi alkotásain szemlélhetjük, de ilyen is csak itt-ott maradt fenn. Némileg a pásztori, paraszti sorból kikerült népművészek kezén él tovább. A 2. ábra érdekesen mutatja a pásztori életforma változását. Ezt a szaru sőtartót, amely a Győrffy István Nagykun Múzeumban van, Vákánt Lőrinc karcagi faragó népművész készítette. Az „életfa” ezen is ott van, de már ötágú csillag ragyog a hegyén. A rozogakunyhó és nádkarám helyén jól épített istállót, hodályt találunk. Lemaradt az ösztövr gémeskút képe is, helyét ártézi kút rajza foglalja el, amint két vályúba önti a vizét.

Mindebből a nem szakember számára is az az érdekes tanulság, hogy népünk milyen sokáig, történelmi korszakok során át, szinte időtlen-időig meg tudja őrizni a már túlhaladott ősi kultúrája emlékeit s az idők és élete változásával új tartalmat tud önteni az örökölt formákba.

[1] A fennmaradt emlékekből úgy tűnik elő, hogy ez a díszítő-forma a szomszédos Sárret pásztoraik körében még elterjedtebb volt. — Szűcs S.: ősi mintájú ábrázolások pásztori eszközökön. (Ethnographia, 1952.)

[2] E rövid cikkekésében nem térhetek ki e téma bővebb tárgyalására. Az érdeklődőnek ajánlom a következő munkákat: László Gy.: A népvándorlás lovasnépeinek ősvallása. Kolozsvár, 1946. — Kaposvári Gy.—Szabó V.: A bánhalmi avar sírjelek. (Jászokunság, 1956.) — Diószegi V.: A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Bpest, 1958.

Megjelent a Múzeumi Levelek 1. számában, Szolnok, 1958. (Kaposvári Gyula szerk.)

A Damjanich János Múzeum Könyvtárának engedélyével.